

de filmografie hebben de samenstellers een andere opzet gekozen. De films zijn onderverdeeld in een aantal categorieën afhankelijk van de vraag wie de opdrachtgever was. Naast de feitelijke gegevens bevat het overzicht tevens een korte inhoudsbeschrijving. De overzichtelijke wijze waarop de gids is ingedeeld en de uitvoerige omschrijvingen maken deze uitgave tot een waardevol naslagwerk en een uitstekend startpunt voor historici die nieuw onderzoek op dit terrein willen entameren. Want hoewel de hier besproken boeken anders doen vermoeden, zijn er nog talloze aspecten van het hulpprogramma waar archiefonderzoek een nieuw licht op zou kunnen werpen.

C. M. Megens

M. van den Heuvel, *Uit het leven van een anticommunist. Herinneringen aan Oost-Europa* (Haarlem: Becht, 1997, 176 blz., f42,50, ISBN 90 230 09347).

Martin van den Heuvel heeft het als anticommunist aan de Universiteit van Amsterdam in de jaren zeventig en tachtig niet gemakkelijk gehad. In dit boek geeft hij vanuit een persoonlijk perspectief commentaar op de Nederlandse opstelling tegenover het communisme. In het eerste hoofdstuk geeft de auteur aan hoe hij in de ban van Rusland raakte. Van beslissende invloed daarop was Chroesjtsjovs rede uit 1956 waarin hij forse kritiek uitte op zijn voorganger Stalin. Van den Heuvel besloot zich te verdiepen in de Russische geschiedenis en leerde de Russische taal. Na zijn studie vertrok hij als correspondent van *Het Parool* naar Moskou. In 1964 was vrije nieuwsgaring in de Sovjet-Unie nog niet mogelijk; buitenlandse correspondenten waren derhalve aangewezen op de sovjetpers voor informatie. Behalve over de beperkingen die hij in zijn werk ondervond, schrijft Van den Heuvel over zijn dagelijkse ervaringen met het sovjet-systeem. Ervaringen die zeker zullen hebben bijgedragen aan zijn overtuiging omdat, zoals hij zelf zegt, een tijd in een communistisch land wonen de beste manier is om anticommunist te worden. Na drie jaar keert Van den Heuvel terug naar Nederland, waar hij al snel wordt benoemd aan het Oost-Europa-instituut in Amsterdam. Aan de Universiteit van Amsterdam wordt de docent Russische geschiedenis geconfronteerd met een aantal opvattingen over de Sovjet-Unie die hij typeert als hardnekkige mythen. Behalve aan de ideeën en het gedrag van de studenten besteedt Van den Heuvel aandacht aan de goedgelovigheid van de linkse beweging, het onvermogen van de protestantse kerken om het marxistisch-leninistisch stelsel kritisch te benaderen en de passieve houding van de Nederlandse regering jegens Oost-Europa. Daarbij komt niet alleen de Sovjet-Unie ter sprake. Ook de DDR, het Roemenië van Ceauçescu en de Baltische staten passeren de revue.

Over de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen in de verschillende Oost-Europese landen bevat dit boek geen nieuwe interessante analyses. Dat is evenwel niet het grootste manco van dit boek. In zijn inleiding vermeldt de schrijver als zijn hoofdthema de Nederlandse opvattingen tegenover Oost-Europa. Hij blijft daarbij naar mijn mening te veel steken in algemene uitspraken zonder man en paard te noemen. Hij schroomt evenmin om boude beweringen te doen. Zo schrijft hij op bladzijde 98: '... de meeste Nederlanders, onze overheid voorop, hadden geen flauw benul van wat er in Roemenië aan de hand was. Men kan zich afvragen wat onze regering toen bezielde'. Die opmerking volgt op de, letterlijk overgenomen, Roemeens-Nederlandse verklaring ter gelegenheid van het staatsbezoek van Nicolae en Elena Ceauçescu in april 1973. Dat communiqué is in de gebruikelijke diplomatieke taal geschreven en bevat vooral gemeenplaatsen. Het gaat mij te ver om op basis daarvan te concluderen dat er een nauwe bilaterale samenwerking tussen Nederland en Roemenië bestond, zoals de auteur

doet. Het is ongetwijfeld juist dat bij de Nederlandse regering sympathie bestond voor de onafhankelijke koers die Roemenië in zijn buitenlands beleid voorstond en deze waar mogelijk verbaal trachtte te steunen. Of de nauwe samenwerking ook verder ging dan diplomatiek overleg in het kader van de Conferentie voor veiligheid en samenwerking in Europa en zich uitstrekte tot andere terreinen wordt uit het boek van Van den Heuvel niet duidelijk.

Een andere punt van kritiek betreft de slordige wijze van redeneren, waarbij eigen opvattingen worden gepresenteerd als feiten en gegevens worden vermeld die niet kunnen worden nagetrokken. Talloos zijn dan ook zinswendingen als 'maar het blijft een feit' of 'we kunnen er rustig van uitgaan'. Hiertegen zou kunnen worden ingebracht dat het boek niet wordt aangekondigd als een wetenschappelijk verantwoorde analyse. Zowel in de titel als in het voorwoord maakt de auteur duidelijk dat hij schrijft vanuit zijn eigen belevenissen. Hoewel het boek doorspekt is met persoonlijke ervaringen blijven deze verwijzingen erg algemeen. Op een enkele uitzondering na vermeldt hij bijvoorbeeld niet hoe en met wie hij in de verschillende Oost-Europese landen contacten onderhield en wat deze relaties voor hem persoonlijk betekenden. Nergens ook worden zijn eigen geschriften van de afgelopen dertig jaar kritisch geanalyseerd. Het is, kortom, een in alle opzichten teleurstellend boek.

C. M. Megens

H. A. C. M. Notenboom, *Toen de wereld nog maakbaar leek. De financiële politiek van de Katholieke Volkspartij 1967-1973* (Den Haag: Sdu uitgevers, 1996, 239 blz., f39,90, ISBN 90 12 083516).

In de periode 1967-1973, onder de kabinetten-De Jong en Biesheuvel, toen er nog geen CDA bestond en de KVP ter rechterzijde ondanks de fenomenale electorale terugloop nog de eerste viool speelde, legde de welvaartsstaat een steeds grotere claim op de overheidsfinanciën. De samenleving, hier vooral door de vakbeweging vertegenwoordigd, vroeg aan de politiek om steeds meer en steeds meer in een hoger tempo. Oplopende inflatie en het feit dat de hoogte van de lastendruk in niet geringe mate afhankelijk is van wat maatschappelijk wordt aanvaard, brachten de minister van financiën en de financiële woordvoerders van de regeringspartijen onder het kabinet-Biesheuvel tot een ombuigingsbeleid, dat dwong tot duidelijke keuzes en waarvan het uitgangspunt was: 'minder meer'. Dit leverde allerlei spanningen op — tussen de politiek en de vakbeweging, tussen regering en parlement, tussen politieke partijen onderling — waaraan het kabinet-Biesheuvel weldra bezweek. Het maakte plaats voor het kabinet-Den Uyl, waarvan de aanvoerder als oppositieleider in de voorafgaande jaren niet moe was geworden om te verkondigen dat het in Nederland allemaal heel anders moest worden en dat hij, eenmaal aan de macht, de maatschappij op die andere leest zou gaan schoeien. We weten wat ervan is geworden: uiteindelijk een bezuinigingsbeleid in de jaren tachtig onder de kabinetten-Lubbers, vergeleken waarbij de aanzetten onder Biesheuvel kinderspel blijken te zijn geweest.

Omdat de zorg voor de materiële kant van het menselijk bestaan rond 1970 definitief de hoogste prioriteit op de politieke agenda heeft gekregen, is het natuurlijk hoogst relevant om de politieke ontwikkelingen van toen vanuit een financieel oogpunt te bezien. Daarbij is het gezichtspunt van de KVP, gelet op de centrale rol van die partij, buitengewoon belangrijk. Daarom grijpt de lezer vol verwachting naar het boek van Notenboom, van 1963 tot 1979 lid van de Tweede Kamer voor de KVP, sinds 1966 financieel woordvoerder van de fractie en gedurende enkele jaren zelfs voorzitter van de vaste kamercommissie voor financiën. De lezer zal het boek echter al snel teleurgesteld uit handen leggen.